

*Олексенко В. П.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету*

*Розгон В. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

МОРФОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ЛІНГВОПОРТРЕТУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»)

Анотація. У статті обґрунтовано, що у сучасній лінгвістичній науці акцентовано увагу на тісних зв'язках мови і людини. Умотивовано, що на перший план таких досліджень виноситься проблема мовної особистості людини в її здатності до мовленнєвих вчинків. Проаналізовано підходи до створення лінгвістичних портретів особистості; запропоновано схему портретування; вивчено специфіку його ідентичності в художньому просторі й особливості інтеграції особистості у художньому тексті. Продемонстровано, як за допомогою морфологічних засобів репрезентовано внутрішній світ особистості, відбито її психологічний стан, душевні переживання. Схарактеризовано семантичні властивості й парадигматичні особливості морфологічних одиниць сучасної української мови як лінгвоантропоцентричного засобу художнього відтворення внутрішніх і зовнішніх ознак, дій, учинків, стосунків, найрізноманітніших відтінків думок, суперечностей історичної постаті. Акцентовано на функційному навантаженні таких мовних одиниць у контексті вербалізації оцінної семантики образотворення; описано багатоманіття їхніх граматичних форм, семантичних відтінків. Наголошено на тих деталях, які інформують читача про душевний, емоційний стан, психологічні реакції персонажа на події, що відбуваються. Стверджено, що для відтворення внутрішнього стану героя за допомогою морфологічних форм письменник демонструє читачеві динамічні зміни його настрою залежно від різних обставин. Обґрунтовано що головний інтерес до людини в художній літературі зосереджений не стільки на зовнішньому вигляді, скільки на особливостях внутрішнього світу, то письменник за допомогою мовних засобів намагається створити портрет героя, проникнути в його душу. Відзначено, що психологічний портрет у художньому творі проходить дуже складний шлях розвитку. Від вузького розуміння – зовнішній вигляд, до широкого – характер, звички, емоції. Виявлено, що І. Нечуй-Левицький використовує широку палітру мовних засобів, за допомогою яких передає психологічний настрій головного героя. Закцентовано, що зовнішні та внутрішні ознаки героя є обов'язковим елементом портретування особистості. Доведено, що важливим стилістичним прийомом письменника є взаємна характеристика героїв з елементами порівняння та зіставлення. Різноманітно на широкому практичному матеріалі окреслено мовну пара-

дигму художнього образу в інтерпретації І. Нечуя-Левицького, а також висвітлено важливий фрагмент життя історичної постаті Української держави козацької доби.

Ключові слова: лінгвопортретування, статична ознака, динамічна ознака, мовний портрет, епітетна характеристика морфологічні засоби, лінгвоантропоцентричний засіб, функційні властивості.

Постановка проблеми. Художній образ історичної постаті спонукає автора добирати мовні засоби для створення цілісної портретної характеристики його, всебічного аналізу вдачі, поведінки, стосунків, виділення найхарактерніших внутрішніх і зовнішніх ознак з метою відтворення реальної особи, важливої для України періоду козацької доби. На думку Р. Міщука, «Нечуй-Левицький вважав, що саме художні твори на теми з історичного минулого здатні викликати живий, невідомий інтерес широких верств до свого минулого» [1, с. 489] і «сподівався, що епізоди далекої і близької історії не залишать байдужими читачів, що правда про минуле, велична, гірка, болісна, може і повинна стати уроком моральності для сучасників і потомків» [1, с. 502].

Багатство мовних засобів сучасної української мови, їхній функційний потенціал та глибоке знання їх допомогло письменникові реалізувати свій задум, представити сучасникам цілісний образ важливої історичної постаті, розкрити його найхарактерніші риси як людини, як генерального писаря і як гетьмана Війська Запорізького. Важливо, що «пишучи про історичних осіб, він, проте не схильний їх ідеалізувати: авторська думка прагне осмислити співвіднесеність конкретних, в тому числі й державно-правових, учинків героя із їхнім значенням для широких верств населення» [1, с. 489].

«Маючи нині вже чималу історичну і художньо-історичну лектуру, читач уважно співставлятиме уже відомі факти із подіями, героями, відтворюваними Нечуєм-Левицьким. Вслухайтесь у мелодію його слів, вдивіться у такий зримий світ його образів, де так пластично фіксовано поетичне мислення народу» [1, с. 502].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлене вивчення функційних можливостей морфологічних засобів роману І. Нечуй-Левицького «Гетьман Іван Виговський»,

осмислення його художнього образу із позицій сучасності становить особливу цінність у комунікативно-прагматичній практиці національного світосприймання й органічно вливається у контекст сучасних лінгвістичних досліджень мовного портретування відомих сучасних українських мовознавців і дослідників (Л. М. Мялковська, В. П. Олексенко, В. В. Розгон, Н. М. Сологуб, І. Д. Фаріон та ін. [2, 3, 4, 5, 6, 7]).

І. Д. Фаріон «змалювала рельєфний (і дуже красномовний!) портрет такого ж високого українського патріота, вченого, мислителя, винахідника, одного із видатних творців і захисників української літературної мови на народній основі Івана Пулюя» [7, с. 16].

На матеріалі творів І. С. Нечуй-Левицького Л. М. Мялковська розкрила філософію мовного образу європейського українця-сучасника письменника, змодельовала мовний портрет української інтелігенції, акцентувала на духовному, матеріальному, соціокультурному просторі освічених людей, «представників інтелігентського середовища» українського суспільства, переконавшись, що «стрижневими для мовного образу української інтелігенції були поняття української мови, культури, освіти» [2, с. 84].

Схарактеризовано «функційні властивості складних прикметників сучасної української мови, як оцінних лінгвальних засобів творення художнього образу, відтворення зовнішніх рис, внутрішніх властивостей і якостей», триумфального шляху дивовижної українки на матеріалі роману Павла Загребельного «Роксолана», який є «важливим культурно-історичним доробком, невичерпним джерелом живописної української мови» [5, с. 78–83].

Описуючи мовний портрет Яра Славутича, Н. М. Сологуб систематизувала мовні засоби, різні за семантичними властивостями та образністю.

Незважаючи на різні джерела вивчення й різноаспектну інтерпретацію мовних портретів особистостей, представлені дослідження привертають увагу та актуалізують тему мовного портретування відомих українців.

Мета нашої наукової студії – визначити ключові поняття мовного портретування особистості; проаналізувати підходи до створення лінгвістичних портретів особистості; простежити, як за допомогою морфологічних засобів здійснюється портретування особистості; схарактеризувати семантичні властивості й парадигматичні особливості морфологічних одиниць як лінгвоантропоцентричного засобу змалювання особистості.

Виклад основного матеріалу. У досліджуваному романі на тлі мовного портретування І. Нечуй-Левицький вправно розкриває широкі функційні властивості прикметників, що позначають у тексті різні ознаки, властивості, риси особистості Івана Виговського, дієслів, що є засобом відтворення процесуальних ознак образу, прислівників, які є «синтагмальним класом слів, який виконує функцію означення щодо інших класів ознакових слів – дієслів та прикметників» [8, с. 493].

У контексті роману письменник акумулює морфологічні ресурси сучасної української мови для парадигматики образу Генерального писаря Війська Запорізького Івана Остаповича Виговського як важливої історичної постаті, який виконує важливі державні обов'язки, і як людини, якому притаманні різні почуття, загальнолюдські цінності, формуючи національно зорієнтовану картину світу.

І. Нечуй-Левицький вдається до детальної різнопланової характеристики зовнішніх рис й ознак головного героя, використовуючи велику кількість якісних прикметників колірної семантики, оскільки «колір – це важливий засіб зовнішньої і внутрішньопортретного опису людини в українській поезії ХХ – початку ХХІ ст. Традиційні й індивідуально-авторські означення, які розбудовують цей фрагмент епітетного поля, засвідчують і модернізацію мовомислення авторів» [9, с. 110]. Крім того, «за епітетами можна простежити розвиток образного мислення, зміну естетичних оцінок, вплив ліричних та епічних джерел на художні тексти» [10, с. 4]. Експресивно-оцінну роль у мовній парадигмі образу відіграють прикметникові епітети, які письменник широко та майстерно використовує для образотворення, відтворюючи очі (*темно-карі*, *блискучі карі*), брови (*темно-русі густі*), волосся (*короткі кучері*, *темно-русі кучері*, *короткі кучері*), зуби (*рівні білі*, *наче підрізані*), що відповідає загальноукраїнській тенденції, оскільки «найбільш розгалужені епітетні ряди формують слова-поняття, пов'язані із характеристикою людини, її зовнішності (очі, обличчя, брови, волосся, руки та ін.)» [10, с. 4]. Для узагальненої вказівки належності зовнішніх ознак головному героєві автор використовує узагальнено-якісний займенник *його* («*Його вразили її блискучі карі очі та темно-русі густі брови. Ті очі, ті брови так були схожі на його темно-карі очі та темно-русі густі брови, неначе перед ним стояла його сестра або його близька родичка*» [1, с. 251–252]; «*Виговському самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві, бо він не любив Москви; його блискучі карі очі аж заграли...*» [1, с. 249]; «*Виговський осміхнувся і блиснув з-під вусів рівними білими, наче підрізаними, зубами*» [1, с. 260]). Доповнює зовнішню характеристику Івана Виговського синонімічними якісними прикметниками *гарний*, *пишний* (*козак*), прикладкою (*козак-красень*), що є засобом відтворення привабливої зовнішності, природньої вроди, підсилюючи емоційно-оцінними засобами сучасної української мови («*гарний, неначе намальований*», «*гарний же та пишний, враг його матері!*», «*аж дивитись на його любо*»). Наприклад: «*Який пишний козак! – промовила старша пані*» [1, с. 258]; «*Треба залучити до себе цього пишого козака-красуня! – подумала Павловська. – Затягну його до себе, хоч би мала тягти його за обидві поли жупана... Намовлю Катерину, щоб привела його до мене в гості. Ой, гарний же та пишний, враг його матері! аж дивитись на його любо!*» – думала Павловська [1, с. 262]; «*Та який же він гарний на коні, неначе намальований!*» [1, с. 258].

Письменник часто згадує про зовнішні та внутрішні ознаки Івана Виговського, що є обов'язковим елементом портретування особистості, прагне всебічно й детально охарактеризувати його, підкреслити індивідуальні особливості за допомогою якісних параметричних прикметників (*високий* (зріст), *широкий* (в плечах), з *тонким* (станом), з *високим* (чолом)). Композитні прикметники кольорової семантики автор поєднує з іменниками *кучері*, *лице*, яким властиве індивідуальне забарвлення (*темно-русі кучері*, *матово-біле лице*, *матово-білі щокі*). Важливо, що «композитні прикметники із компонентами кольорової семантики актуалізують забарвлення волосся, посилюючи його сприйняття, підкреслюючи індивідуальність та оригінальність забарвлення» [5, с. 79].

І. Нечуй-Левицький акцентує увагу читачів і на фізіологічних рисах Генерального писаря, розширює епітетну харак-

теристику образу, часто вживаючи якісні прикметники оцінної семантики, зокрема *високе (чоло), здорова, мужня (фігура); мужній, з широкими плечима, з дужими (руками), тонкий та рівний (станом)*). Крім одиничних лексем, фіксуємо порівняльні конструкції з різним емоційно-експресивним забарвленням (*зійшов вкуті з конем з картини якогось великого маляра; неначе пишній середньовіковий лицар; рівний, як стріла*). Семантику якісного параметричного прикметника *високий* (зріст) автор підсилює узагальнено-якісними прономінативами *весь* (вказує на охоплення предмета ознакою повністю), *свій* (вказує на належність). Наприклад: «*В маленьких дверях світлиці з'явилась його здорова, мужня фігура. Він низько нагнув голову, щоб не черкнути лобом об одвірток, переступив через поріг і випростався на весь свій високий зріст. Рівний, як стріла, широкий в плечах, з тонким станом, до котрого влип червоний жупан, з високим чолом, над котрим хвилями нависли темно-русі короткі кучері, Виговський був гарний і в сорок років*» [1, с. 260]; «*Він одразу вразив молоду Олесю своєю мужньою фігурою і делікатною красою матово-білого лиця. Олеся глянула на його, зирнула йому в вічі і почервоніла, як маківка*» [1, с. 260]; «*Одлиски позументів грали чудовими золотистими сутінками проти весняного сонця і сипали ясний світ на матово-білі щоки й високе чоло Виговського*» [1, с. 273]; «*Мужній, з широкими плечима, з дужими руками, тонкий та рівний станом Іван Остапович був гарний верхом на коні, неначе він зійшов вкуті з конем з картини якогось великого маляра і несподівано загарцював серед тісної узької улочки Старого міста, неначе пишній середньовіковий лицар серед чорного задимленого німецького бурга*» [1, с. 257] та ін.

Прагнення Івана Степановича мати охайний зовнішній вигляд письменник відтворює за допомогою комплексу морфологічних одиниць, зокрема власне-зворотного дієслова *причепується*, родових дієслівних форм *закрутив, причесав*, що вказують на спрямовану дію (*закрутив вуси, причесав кучері*), обставинного локального прислівника *вгору* та означального способу дії *по-шляхетськи* («*Виговський, увійшовши в невеличку кімнатку, причепується перед дзеркалом, закрутив свої вуси вгору, по-шляхетськи, причесав короткі кучері і незабаром вийшов до гостей, щоб зблизька подивитись на ту біляву Олесю*» [1, с. 260]).

Важливим стилістичним прийомом письменника є взаємна характеристика героїв з елементами порівняння та зіставлення. Акцентуючи на схожості, письменник послуговується стійкими емоційно-експресивними сполученнями слів, що вносять у контекст життєдайний струмінь українського народного мовлення, деталізує зовнішні ознаки Івана Виговського (*бачу неначе в дзеркалі свої власні очі, свої брови; неначе одна мати породила; його очі й брови неначе твої; украв, та не вмів сховати; виставив їх на показ людям*). Генеральний писар виділяє й інші ознаки схожої з ним панни, які автор відтворює за допомогою прикметникових епітетів (*біла, неначе ранній білий (ряст); делікатні рум'яні (уста), делікатної (троянди)*) та засвідчує глибоке знання головним героєм виражальних засобів мови: «*– Який дивний випадок! Бачу неначе в дзеркалі свої власні очі, свої брови! Неначе мене й цю молоду панну одна мати породила. Яка вона біла, неначе ранній білий ряст під снігом! Які в неї делікатні рум'яні уста, неначе листочки делікатної троянди!*» [1, с. 252]; «*Чи ти, Олесю, примітила, які в його пишні блискучі очі та густі високі брови? –*

Примітила, – тихо одповіла Олеся. – Ото диво! Чи знаси ти, Олесю, що в його очі й брови неначе твої, неначе він украв їх у тебе. Ото диво!» [1, с. 258]; «*– Украв, та не вмів сховати, бо виставив їх на показ людям, так що й я бачила вкрадене добро, – промовила Олеся і засміялась; вона й сама не знала, чого вона стала така весела*» [1, с. 258] та ін.

Різнопланову емоційно-оцінну характеристику Івану Виговському письменник моделює у думках його коханої, яка синтезує і гіперболізує найкращі його риси, вербалізуючи його ідеальний образ за допомогою синонімічних дієслівних лексем (*не могла надивитися, не могла намиливатися, вік би дивилась і не надивилась*), епітетного багатоманіття (*чепурного, з чорними (кучерями), з пишними ясними (очима), мужньої (краси), весь блискучий, чудово убраний та ін.*), порівняння (*неначе приніс саме життя, живе, веселе, чаруюче; як давній рицар; неначе покращав удвоє*): *Вона не могла надивитися на пишного Виговського, убраного в яномалиновий жупан, чепурного, з чорними кучерями, з пишними ясними очима, котрі аж сипали блиском, як Виговський позирав швидким поглядом на Олесю. Олеся не могла намиливатися його видом, вік би дивилась і не надивилась на його. І блиск мужньої краси, і козацька сміливість, і високе становище Виговського – все чарувало молоду дівчину, заперту в стародавньому палаці з чорним поважним кальвіністом та старою родичкою. Виговський неначе приніс з собою в задимлений палац саме життя, живе, веселе, чаруюче молоду душу* [1, с. 301]; «*Виговський вертався уличкою хутора з двома шляхтичами, весь блискучий, чудово убраний, облитий світом гарячого сонця, серед зеленого гаю, як давній рицар, про котрого тітка Павлина часто оповідала їй зимніми вечорами. Олеся здалеку милувалась його рівним станом, рівною фігурою, і, як він наблизився до неї, вона задивилась на його ясні блискучі очі*» [1, с. 309]; *Він неначе покращав удвоє*» [1, с. 273] та ін.

У багатьох фрагментах роману І. Нечуй-Левицький увиразнює зовнішність Івана Виговського, добираючи найрізноманітніші прикметникові, рідше дієприкметникові епітети, які поєднують з іменниками-назвами козацького одягу (*новісінький синій, оксамитовий вишневого кольору, обшитий золотими позументами (жупан – «старовинний верхній чоловічий одяг із дорогих тканин, оздоблений хутром та позументом; був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти»* [11, с. 226]); *обшитий золотими шнурками, червоний, пишній, багатий (кунтуш – «верхній розпашний чоловічий і жіночий одяг заможного українського і польського населення XVI–XVIII ст.; характерною особливістю крою були довгі і вузькі рукави з повздовжніми прорізами, через які просувалися руки, а самі руки звисали дорозу; шився з дорогих сукняних, вовняних і парчевих тканин»* [11, с. 321]) та взуття (*червоні (сап'янци – «чоботи із сап'яну», тонкої м'якої шкіри різноманітних кольорів, виготовлена із козячих (рідше овечих, телячих) шкур* [11, с. 522])). Убрання Івана Остаповича відповідало його високій державній посаді, свідчило про вміння одягатися вишукано, зі смаком, у яскравий і дорогий одяг: «*Цього дня Виговський довго прибирився та чепурився, надів новісінький синій жупан, накинув поверх його обшитий золотими шнурками червоний кунтуш з вильотами, взувся в червоні сап'янци, надів шапку набакир...*» [1, с. 256]; «*– Який на йому пишній та багатий кунтуш!*» [1, с. 258]; «*Виговський був убраний в новісінький оксамитовий жупан вишневого кольору, обшитий золотими*

позументами. Цей вишневий жупан дуже приставав йому до лица» [1, с. 273]; «Виговський скинув синій дорогий кунтуш і вступив слідком за старим Стеткевичем та Олесею в світлицю» [1, с. 273] та ін.

Описуючи убрання, письменник доповнює таким чином й деякі риси характеру, зокрема охайність, прагнення бути привабливим («Уличка узенька, то й не диво, що кінв кидав сніг копитами на всю улицу, – сказав Виговський дуже радий, що й Олесь його запримітила на коні в новому ефектовому козацькому убранні» [1, с. 261]), а також майновий стан («Врівні з князем Виговський, убраний в новий оксамитовий кунтуш, обшитий золотими позументами та шнурками, здавався багатирем» [1, с. 279]).

Окрім незвичайних зовнішніх ознак головного героя, письменник інтегрує описові та оцінні лінгвоантропоцентричні засоби морфології сучасної української мови для детального відтворення його внутрішніх властивостей, які взаємодоповнюють і моделюють цілісний художній портрет Івана Виговського.

І. Нечуй-Левицький акцентує на освіченості головного героя, що виявляється в його живописному мовленні, вмінні володіти словом, дотепності (наговоривши багато красномовних слів; мів чудово про все оповідати; мав талан ораторський; слухала його, неначе читала цікаве оповідання; розсудливий; був дипломатом та ін.), характері, темпераментній поведінці (неначе затявся говорити й розказувати; любив побалакати; до всього докладав жартів та сміху; розворушили в йому природжену веселість та охоту до веселої розмови та ін.), пильності й уважності (все скрізь примічав), дозволяє простежити за динамікою становлення і видозміни образу. Інструментарієм письменника є комплекс граматичних засобів, зокрема: прикметники (красномовні (слова), жвава весела (розмова) та ін.), синонімічні дієслова мовлення (говорити, балакати, розказувати, оповідати), семантично протилежні сполучення слів (любив побалакати – неначе затявся говорити), дієприкметники (говорючий (Виговський), природжена (веселість)), прислівники (багато, скрізь, чудово), порівняльні звороти (слухала його, неначе читала цікаве оповідання) тощо: «Розпроцавшись з митрополитом та посланцями, наговоривши посланцям багато красномовних слів, Виговський вийшов з келії на цвинтар, де козак держав за поводи його коня» [1, с. 253]; «Вона знала, що Іван Остапович любив побалакати, все скрізь примічав, все навиглядав і мів чудово про все оповідати. Катерина любила слухати його жваву веселу розмову, а сьогодні Іван Остапович неначе затявся говорити й розказувати, та ще й про таку цікаву річ для киян як обід в митрополита для значних царських бояр» [1, с. 254]; «Виговський тепер був веселий, говорючий. Добра чарка венгерського, старий мед за обідом і сонячний погожий день розворушили в йому природжену веселість та охоту до веселої розмови. Він розказував, до всього докладав жартів та сміху. Цікава Катерина слухала його, неначе читала цікаве оповідання» [1, с. 258]; «Він розсудливий, певний чоловік, бо вже не дуже молодий. Він не повинен не додержати свого слова» [1, с. 284]; «Пишний і веселий вид Виговського, його гарна й мужня фігура, нове багате убрання, розумна й красномовна розмова гостя, котрий неначе розворушив сон дрімаючого серед пуц та борів тихого палацу, – все це вчинило добрий вплив на душу старого

суворого кальвініста» [1, с. 298]; «Іван Виговський мав талан ораторський і любив говорити, але в розмові він завжди був дипломатом, і дуже обережним дипломатом» [1, с. 333] та ін.

Важливим об'єднувальним чинником тогочасного суспільства була віра, що викликала у головного героя позитивні емоції (був радий що Олесь однієї з ним віри), спонукала до виконання релігійних обрядів (приїхав на прощу, побував в Печерському монастирі, печерах; ставив монастир та ін.): «– Аякже. Я і цьоця моя Якилина – ми грецької віри, – сказала вона, кивнувши головою на Павловську» [1, с. 266]; «– От і добре, що ви не забажали стати варшавськими сенаторами, – сказав Іван Остапович до тітки Якилини, але скося глянув на Олесью; він був радий, що Олесь однієї з ним віри» [1, с. 266]; «– Приїхав я до Києва на прощу, побував в Печерському монастирі і в печерах, приїхав я і по ділу, – сказав Виговський» [1, с. 278]; «Але в той час він ставив на свій кошот монастир коло Чигирини і трапив на будівання монастиря чимало грошей» [1, с. 269] та ін.

Глибока віра Івана Семеновича зумовлювала доброзичливі взаємини із духовенством, які автор інтерпретує низкою дієслів доконаного виду (вклонився, поцілував, поблагословив), міру вияву динамічної ознаки яких передає повторюваним означальним прислівником (низько), підсилює прислівником знов, що вказує на повторність дії (знов низько поклонився): «Виговський низько вклонився митрополитові» [1, с. 248]; «Митрополит поблагословив Виговського» [1, с. 248]; «Виговський поцілував владику в руку і знов низько поклонився» [1, с. 248].

Подекуди фіксуємо й самохарактеристику головного героя, який засвідчує за допомогою композитного прикметника (богомільний), що вірить у Бога, а дієслівні форми та стійкі сполучення слів використовує як засіб лінгвалізації власних намірів (хотів зробити добре діло піддержати й зміцнити давню батьківську віру): «Я чоловік богомільний і хотів зробити добре діло та й піддержати й зміцнити в народі свою давню батьківську віру, – сказав Виговський» [1, с. 302].

Через глибокі людські почуття («Олесь не виходила з думки...» [1, с. 272]) Іван Семенович іноді втрачав здатність сприймати, про що свідчать заперечні дієслова (не слухав, не чув), докладав певних зусиль, що засвідчено прислівником міри і ступеня (насилу достояв), всупереч власній набожності: «Виговський насилу достояв до кінця служби і, хоч був богомільний і богобовязний, як усе тогочасне суспільство, але він сливе не слухав і не чув, що читали, що співали в церкві, про що Михайлівський ігумен говорив з кафедри в своєму казанні» [1, с. 272] та ін.

Внутрішній світ Івана Виговського сповнений глибокими почуттями, які автор характеризує антонімічними і синонімічними засобами сучасної української мови, зокрема фразеологізмами з компонентом *серце*, підсилюючи їхню семантику означальними та обставинними прислівниками (*серце досі спало – серце раптово прокинулось; серце не знало волі, не знало щастя, неначе було пригноблене походами, битвами; серце закидалось, заграло; вразила серце* та ін.): «Серце моє й досі спало, неначе було пригноблене походами, битвами, та канцелярською роботою, та палкими вередливими вихватками гетьмана Богдана» [1, с. 253]; «Битви й битви, битви плили за битвами, як дні за днями! а моє серце не знало волі, не знало щастя. Жаль мені себе, жаль свого

серця! – *Виговський важко зітхнув*» [1, с. 270]; *Серце в його закидалось, заграло* [1, с. 257]; *«Це моя доля стріла мене сьогодні несподівано серед празничкового блиску і вразила моє серце»*, – *думав Виговський...* [1, с. 253] та ін.

Відтворюючи внутрішній стан головного героя за допомогою морфологічних форм, письменник демонструє читачеві динамічні зміни його настрою, продиктовані різними обставинами, зокрема підсилює семантику якісного прикметника у формі вищого ступеня порівняння означальним прислівником міри і ступеня (*Другого дня за сніданням Виговський, добре виспавшись, став багато веселіший. Він вдоволів цікавість брата й невістки і все оповідав про парадовий обід посланцям та про розмову митрополита з посланцями* [1, с. 256]) або ж вводить у текст емоційно-забарвлені засоби сучасної української мови (*прожив як у раю; неначе помолодшав, повеселішав; опочивав душею* та ін.): *«Тиждень прожив Іван Остапович Виговський в Якилині Павловської, як у раю, і не міг натішитись своєю Олесею. Він неначе помолодшав, повеселішав і опочивав душею і після важкої вандрівки в Мокрани, і після тяганини з Олесиною ріднею, опочивав і од важкої канцелярської служби при старому вередливому гетьмані»* [1, с. 315] та ін.

Поведінка головного героя у певних побутових умовах викликає захоплення, демонструє його людські якості, вишукані манери: *«Виговський здійняв шапку і низенько уклонився старому Христорфові, просячи вибачення, що запізнився в дорозі і потривожив спокій добрих людей трохи не серед ночі»* [1, с. 296]; *«Виговський спустив очі додолу: він по очах старого Стеткевича вгадав його думки»* [1, с. 298] та ін.

Органічним для письменника є поєднання пейзажу і внутрішнього стану І. Виговського, контрасту і швидкої зміни відчуттів, що виявляються з різною інтенсивністю. У цій природній панорамі І. Нечуй-Левицький найчастіше використовує різні дієслівні форми, підсилюючи їх якісно-означальними прислівниками у формі вищого ступеня порівняння (*сумніше, жалібніше, швидше*). Наприклад: *«Тихий вітер дихнув неначе духом на сосновий старий ліс. Сосни заколивались і загули ще сумніше й жалібніше. Сумні й жалібні думки швидше заворушилися в душі Виговського»* [1, с. 269]; *«В чистому повітрі розливався пахучий дух вівсяної соломи та жита. Одпочивши й добре виспавшись після трусської дороги, Виговський похажав по току, по садку, вдихаючи здорове лісове повітря усіма персами. На усі оселі пахло живицею, приємним духом сосон, припечених сонцем. На всі боки, скільки сягало око, зеленіли та синіли старі густі бори»* [1, с. 304] та ін.

Прагнення автора докладно і реалістично схарактеризувати історичну постать, розкрити його індивідуальні особливості є підставою передати важливі для кожної людини вікові ознаки, сімейний і соціальний стан. Для відтворення й характеристики вищеназваних ознак автор послуговується комплексом засобів морфології, з-поміж яких виділяємо якісні та відносні прикметники, інфінітивні, родові та безособові дієслівні форми у поєднанні з іменниками, числівниками та займенниками. Наприклад: *«Виговському тоді вже минуло сорок років і він ще був не жонатий»* [1, с. 252]; *«– Ні, я й досі не жонатий, все ходив у походи з гетьманом і мені не було часу навіть подумати про ожєнення»* [1, с. 260]; *«Ти значний чоловік на Україні, а там же на тебе зорило стільки усяких очей!»* – *сказала Катерина»* [1, с. 254]; *«Певно, якийсь багатий козак, – обізвалась панна. –*

Певно, з козацької старшини, бо я його вчора примітила на процесії рядом з посланцями» [1, с. 258]; *«На щастя Виговського, багюшка й справді вгадав, що Виговський з козацької старшини»* [1, с. 311]; *«Батюшка вернувся в хату, накинув єпітрахиль, взяв в руки хрест, вийшов з хати і стрів Виговського як значну особу, на порозі хати»* [1, с. 311]; *«Виговського становиче поважне й високе: йому ніяково дурити мене, дочку Богдана Стеткевича і князівни Соломирської»* [1, с. 284] та ін.

Матеріальний стан генерального писаря відповідав його посаді (*брав добре вдержування; надаряли коштовними подарунками*), але письменник акцентує і на його індивідуальних рисах (*нерозтратливий, не скупий, ставив на свій кошт монастир, тратив на будування монастиря чимало грошей*): *«Він був чоловік нерозтратливий, хоч і не скупий, і наймав собі невеличку квартиру недалеко од гетьманського двору. Од гетьмана він брав добре вдержування. Чужоземські посланці надаряли його коштовними подарунками»* [1, с. 269] та ін.

Хоч самохарактеристика І. Виговського розкриває читачеві певні суперечності у його вчинках (*шляхтич, хоч і пішов в козацьке військо*), свідчить про те, що він не володіє великими матеріальними цінностями (*я з небагатих шляхтичів*), однак переконаний, що *«кожний шляхтич шляхтичеві рівня»* і *«шляхтич в загороді рівний воєводі»*: *«– Але ж я сам шляхтич, хоч і пішов на службу в козацьке військо. Правда, я з небагатих шляхтичів, але кожний шляхтич шляхтичеві рівня. Що до того, що ваші родичі князі? Вони такі ж шляхтичі, як і я, а «шляхтич в загороді рівний воєводі!»* – *сказав Виговський* [1, с. 275] та ін.

Характеризуючи його житло, автор використовує параметричні якісні прикметниками (*невеличка, тісна (квартира); маленькі (вікна, віконця)*), а внутрішній стан, – якісним прикметником (*сумна*) у поєднанні із означальним прислівником міри і ступеня (*надзвичайно*), що свідчить про надмірний вияв відповідної ознаки: *«Іван Остапович увійшов у свою тісну квартиру, і вона здалася йому тепер надзвичайно сумною»* [1, с. 269]; *«Маленькі вікна стали ніби сліпнути: надворі вже суєніло. Вечір заглядав у всі маленькі віконця, а по кутках стояли темними стовпами діди-тіні»* [1, с. 270] та ін.

І. Виговський мав долати певні перешкоди у налагодженні особистого життя, оскільки рідня його коханої ставилася до нього неприязно (*«Князь і княгиня розпроцалися неласкаво, неначе виганяли з свого дому Виговського»* [1, с. 280]), не дозволяла їм одружитися (*«Але скажу тобі, пане генеральний писарю, що з твого сватання нічого не вийде. І я, і моя рідня, порадившись, постановили не видавати Олесі за тебе заміж»* [1, с. 305]; *«Не хочемо ми видавати за тебе нашої небоги»* [1, с. 306]), а перешкодою стала соціальна нерівність (*«Вона й не глянула на Виговського, а тільки поглядала на князя, неначе говорила: «І як він наслідився сватати родичку князів і сенаторів, цей козак з убогих шляхтичів з села Вигова?»»* [1, с. 280]; *«Шляхтянка, та ще й високого роду, козакові не пара»* [1, с. 305] та ін.

Іван Виговський наполегливий у своєму рішенні, результативні дії автор передає дієсловами доконаного виду (*побіжимо, повинчаємось, промовив, поскакав* та ін.): *«Побіжимо на конях до Києва та й повинчаємось, бо я бачу, що уся ваша значна рідня йде проти мене»* [1, с. 306]; *«– Тепер нехай нас Бог напутить в дорогу на наше щастя!»* – *промовив Виговський і поскакав конем поруч з Олесею»* [1, с. 308] та ін.

Особисте життя головного героя автор протиставляє його високому службовому становищу. Певні суперечності між обов'язком і особистим життям (*не любив війни, хоч служив в козацькому війську Богдана; треба їхати; час до Чигирини братись; роботи багато; моя порожня хата не плаче за мною, я тому відомий* та ін.) автор найчастіше відображує за допомогою різних прислівників і дієслів (*хоч хотілось би довше побути; сидів би до вечора; ханком встав* та ін.), прислівників і прикметників (*дуже тяжка*) тощо. Незважаючи на обставини, Іван Виговський демонструє вишукані манери (*подякував за хліб, за сіль, за щирі ласку; почав прощатись*): **«Іван Остапович не любив війни, хоч служив в козацькому війську Богдана і не раз бував в битвах»** [1, с. 256]; **«Треба їхати, хоч мені і хотілось би довше побути в Києві»** [1, с. 263]; **«Що моя порожня хата не плаче за мною, я тому відомий, але що гетьман буде сердитись та гримати на мене за зайві дні мого пробування в Києві, то я в тому ще певніший»** [1, с. 263]; **«Ой, запізнюся я в дорогу через ваш багатий та довгий обід! Буде мене гетьман бити, та нікому буде й боронити, – сказав Іван Остапович, дотискаючи здоровий кубок меду»** [1, с. 268]; **«Ой, час в дорогу, час в дорогу! Сидів би я в вас і до вечора, якби мене не вигнали, та час до Чигирини братись, – сказав Іван Остапович і ханком встав, перехрестився, подякував Павловській за хліб, за сіль та за щирі ласку і почав прощатись»** [1, с. 268]; **«Може, його гетьман не пускає, може, в його роботи багато, бо він мені натякає, що при гетьманові Богданові служба дуже важка, – обізвалась Олесья»** [1, с. 283] та ін.

Відносний прикметник **генеральний** (**Генеральний писар** – представник найвищої військової адміністрації в Україні XVII–XVIII ст., який очолював при гетьманові генеральну військову канцелярію [11, с. 451]) є засобом відтворення найвищої адміністративної посади (у тексті роману І. Нечуй-Левицький відходить від правописних норм цієї лексеми), а узагальнено-якісний займенник **свій** вказує на підпорядкування його гетьману: **«Богдан Хмельницький послав свого генерального писаря Івана Остаповича Виговського поперед посланців до Києва»** [1, с. 248].

Подекуди головний герой не виокремлює рівень своєї посади (**«Я – писар війська Запорозького – Виговський»** [1, с. 295]), проте адресат акцентує на його високому службовому становищі (**«Еге, високоповажний генеральний писарю, наші хлопці, нетямуючі поліцуки, вважали тебе за католика дідица і стріли тебе як ворога? – промовив батюшка»** [1, с. 311] та ін.).

Крім посадових, Іван Виговський мав із гетьманом Богданом Хмельницьким родинні, оскільки його брат **«недавно оженився з старшою дочкою гетьмана»**, і приятні стосунки **«привітався з ним дуже ласкаво»: «Данило недавно тоді оженився з старшою дочкою гетьмана Богдана Катериною»** [1, с. 253]; **«Гетьман привітався з ним дуже ласкаво і все розпитував про посланців, про присягу киян та про митрополита»** [1, с. 270] та ін.

Високе службове становище І. Виговського у козацькому війську зумовлювало як прихильне ставлення до нього, так і недоброзичливе, про що зазначає письменник у багатьох епізодах, використовуючи антонімічні прикметники (*приятний – ворожий*), прислівники міри і ступеня у поєднанні із заперечним дієсловом, що вказує на найвищий вияв неприязні (*дуже не люблять*), дієслово (*нехтували*), стійке сполучення (*злі, аж сичать*): **«Може, Іване Остаповичу, це на тебе наслано? Там же була сила усякого**

народу, і приятного для тебе, і ворожого» [1, с. 254]; **«Христофор Стеткевич, князь Любецький і його жінка дуже не люблять гетьмана Богдана й козащини за те, що гетьман одірвав Україну од Польщі. Вони встоюють за Польщу. І на козаків, і на гетьмана вони злі, аж сичать»** [1, с. 275]; **«Тітка зраділа, аж засміялась, її припадав до влодоби такий жених для Олеси, а вона вже давненько ходила на розпитки в Києві до козаків і довідалась од їх, що уряд генерального писаря при гетьмані – високий уряд, хоч магнати й багаті православні пани нехтували козаками»** [1, с. 272 – 273] та ін.

Важливим у портретній характеристиці Івана Виговського вважаємо ставлення його до московських посланців, оскільки саме у цей історичний період, як пише автор, **«... гетьман Богдан Хмельницький оддав Україну в підданство московському цареві...»** [1, с. 316], хоч через короткий час **«злість і гнів на московську політику душили його»** [1, с. 320], **«Богдан ще довго лютував, лаявся, кричав та проклинав Москву»** [1, с. 321], і відверто говорив про обставини (**«Я мусив віддати Україну цареві, бо не було, де подітись»** [1, с. 320], і про кінцеве рішення (**«Треба оступитись од Москви»** [1, с. 320], бо **«...Москва дурна, хоче нас занастити...!»** [1, с. 320]).

Письменник емоційно характеризує московських бояр устами Гетьмана Війська Запорізького у колі козацької старшини і Генерального писаря, виказуючи на їхні розумові властивості та людські якості. З цією метою автор послуговується синонімічними дієсловами (*подурили, показалися*), що передають динамічну ознаку із виразно негативним відтінком, увиразнює семантику загальновідомого фразеологізму (*нема клепки в голові* – «хто-небудь дурний, розумово обмежений, ненормальний» [12, с. 544]), видозмінюючи його структуру (*нема не то однієї клепки в голові, а не десятьох клепок*), та доповнює цю емоційно-експресивну контекстуальну характеристику багатозначною прикметниковою фразеологічною одиницею *не вартій доброго слова*: **«– Московські бояри подурили і показалися! В їх нема не то однієї клепки в голові, а не десятьох клепок!» Москва не вартя доброго слова»** [1, с. 320].

У багатьох епізодах І. Нечуй-Левицький наголошує на несприйнятті Іваном Виговським московських посланців та неприязні до них. Щоб підсилити контраст, автор свідомо добирає й протилежних людей, виділяє убрання як спосіб усвідомлено вказати власне ставлення (**«Вона зирнула на мене кілька разів, – подумав Виговський, – і навіть я убрався в буденну старовизну? Посланці неприємні мені гості, і це я для їх натяг полинялий кунтуш. Ото якби було знаття, що побачу таку цяцю! Убрався б напродиво в найдорожчий кунтуш!»** [1, с. 249]).

Для відображення внутрішнього стану Генерального писаря за певної комунікативної ситуації дієслівні лексеми сприймання (*бачити, слухати, углядити*), мовлення (*одповідати*), інтелектуальної діяльності (*забути*) письменник підсилює прислівниковими засобами (*через силу, коротенько, неохоче*), частками (*все, навіть, не* та ін.), порівняльними сполучниками (*неначе*), а дієслово *сидів* – пасивним дієприкметником (*задуманий*): **«Він через силу слухав, про що балакав Бутурлін з митрополитом, одповідав коротенько й неохоче на запитання Бутурліна, сидів задуманий, а перед ним все манячів чарівний вид панянки з темними очима»** [1, с. 253]; **«А Виговський неначе не бачив тієї процесії, забув навіть про неї...»** [1, с. 252] та ін.

Суперечність у думках і вчинках Івана Виговського автор прагне описати із максимальною точністю за допомогою якісних і відносних прикметників (*блискучі карі (очі аж заграли); потайних власних (думок); з високою (просвітою); добрий (обід) невчені й прості (владики); московські (бояри); грубих і неосвічених(людей) пузаті (бояри)*), заперечних дієслівних форм (*не хоче присягати; не любив; не наслідився виявити*) тощо.

Для емоційно-експресивного підсилення зневажливого ставлення до московських бояр, висміювання їх автор вводить у текст фразеологічні одиниці *одні другим нерівня, підіймати на сміх, що й на одну паровицю не вкласти* та ін. І. Нечуй-Левицький підкреслює у тексті антипатію головного героя (*«він не любив Москви»; «Москва остогидла»*), небажання присягати Москві (*«самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві»*), протиставлення (*«люди з високою просвітою – владики невчені й прості»; «ні волі, ні науки Москва не понесе на Україну, а тільки грубих, здирливих та лайливих бояр»*), передчуття майбутнього (*Україні не сподіватись добра од Москви*): *«Виговському самому було до вподоби, що владика не хоче присягати Москві, бо він не любив Москви; його блискучі карі очі аж заграли, але він не наслідився виявити своїх потайних власних думок і мовчав: він мусив чинити волю і наказ гетьмана»* [1, с. 249]; *«Він вгадував, що Україні не сподіватись добра од Москви...»* [1, с. 249]; *«– Що правда, то правда: тепер у нас на Україні владики й протопопи – люди з високою просвітою, а в Москві владики невчені й прості, одні другим нерівня, – обізвася Виговський»* [1, с. 249]; *«Москва остогидла йому, як і мені»* [1, с. 324]; *«– Я й сам бачу, що ні волі, ні науки Москва не понесе на Україну, а понесе тільки грубих, здирливих та лайливих бояр, – обізвася Іван Виговський»* [1, с. 345] та ін.

Неприятнь до московських бояр *«як людей грубих і неосвічених»* виказує Іван Виговський у своїй родині: *«Данило Виговський, високий сухорлявий чоловік з гострими розумними очима, осміхнувся з-під тухких довгих вусів одним кінцем рота, скрививши уста навкосо; він знав, що Іван Остапович не любить московських бояр як людей грубих і неосвічених і готовий підіймати їх на сміх»* [1, с. 255]; *«– Нехай, Катерино, я завтра тобі розкажу про усякі потрави та розмови на тому парадовому обіді, а сьогодні я зараз ляжу спати та дам такого хropaка, якого, певно, завдадуть і московські пузаті бояри після судаків, та осетрів, та усяких наїдків»* [1, с. 255]; *«– Усі не всі, а було троє таких, що й на одну паровицю не вкласти, – сказав Виговський»* [1, с. 255]; *«– Московські бояри темні, непросвічені, ще й до того горді та чваньковиті. Вони згорда поглядають на нас і на ляхів, високо несуться, неслись би аж до неба, якби можна було, – говорив Іван Виговський»* [1, с. 322] та ін.

У критичній політичній ситуації в Україні, спричиненій стосунками з Москвою, Іван Виговський, переповнений емоціями, глибокими думками, занепокоєний майбутнім (*в його серці аж клекотіла обида; йшла дума за думою тихо-тихо, одна смутна, друга невесела; боліло серце боліло тихо, без звуку, без крику, без слів, як тліє жар в сухому дереві перед пожежею*), але стриманий (*не виявив і словом свого збудження проти Москви, свого гніву*): *Тихий на вдачу й поміркований, звиклий тайти свої щирі думки й чиняти Богданову волю, Виговський і тепер не виявив і словом свого збудження проти*

Москви, свого гніву; але в думці він згоджувався з гетьманом. А тим часом в його серці аж клекотіла обида [1, с. 321]; *«А в його голові йшла дума за думою тихо-тихо, одна смутна, друга невесела. В його боліло серце так само, як і в Богдана, але боліло тихо, без звуку, без крику, без слів, як тліє жар в сухому дереві перед пожежею»* [1, с. 321] та ін.

Здобувши гетьманську булаву, Іван Виговський емоційно запевняв про європейський вектор (*«Пориває всю мою душу не на північ, а туди, на захід, до Польщі, до Європи. Там для мене сяє сонце, а північ неначе заслонена чорними хмарами»* [1, с. 371]), *«задумав знову з'єднатися з Польщею»*, хоч розумів, що *«діло буде трудне й небезпечне»* (*«– Я задумав знов з'єднатись з Польщею, – обізвася гетьман Виговський, – і вчиню це діло хоч би й декотрі козаки і не пристали на це, хоч би полились ріки крові»* [1, с. 370]; *«Виговський, як тільки став гетьманом, одразу задумав план з'єднання України з Польщею, але почував, що після Богданових побід над Польщею це діло буде трудне й небезпечне»* [1, с. 370]), проте І. Нечуй-Левицький засвідчує прагнення його реалізувати свій задум заради майбутнього України (*«Він неначе бачив перед своїми очима той блиск, силу й славу України, бо дуже любив рідний край»* [1, с. 371]).

Характеризуючи наміри Івана Виговського, письменник актуалізує як загальнономвні фразеологізми (*або пан, або пропав*), так і видозмінені автором за вимогами контексту (*щоб часом і моя голова не покотилась додолю, як дитячий м'яч*), а також означальні і предикативні прислівники: *«Але треба... треба провадити діло розумно й обережно, щоб часом і моя голова не покотилась додолю, як дитячий м'яч: в цьому ділі – або пан, або пропав!»* [1, с. 370].

Важливість об'єднатися із Польщею автор обґрунтовує, органічно поєднуючи різні одиниці мови: *«Приставайте до Польщі, як рівні до рівних, вольні до вольних. І нам без вас погано, і вам без нас недобре; і поляки були винні, і козаки не без гріхів та помилок»* [1, с. 372–373]. Проти такої пропозиції висловилася частина козаків (*«– Не хочемо цього далі й слухати! Не пристаємо на таку пропозицію! Не треба нам польського короля!»* [1, с. 373]), не підтримавши політику гетьмана Івана Виговського, оскільки, на думку І. Нечуй-Левицького, вона *«була несвоєчасна й антинародна»*. Автор відверто симпатизує своєму героєві і переконаний, що *«неспокійне було життя й сумна й нечисна була смерть гетьмана Івана Виговського, доброго, щирого патріота, тонкого політика, оборонця прав України, чоловіка великого розуму та європейської просвіти»*, який *«широко любив Україну, встоював за її політичні й національні права, дбав про науку й просвіту на Україні, був, може, вищий за усіх своїх сучасників, окрім гетьмана Богдана та Немирича»* [1, с. 480].

Висновок. Отже, морфологічні засоби сучасної української мови є важливим потенціалом всебічного, різнопланового і широкого представлення художнього образу Івана Виговського.

І. Нечуй-Левицький майстерно й активно послуговується прикметниками як виразниками різноманітних рис та властивостей особистості, дієсловами, як засобом відтворення та виокремлення динамічних ознак, прислівниками, за допомогою яких характеризував процесуальні особливості образу, рідше фразеологізмами як одиницями емоційно-образної семантики.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у глибшому мовному аналізі як історичних подій, так й історичних постатей.

Література:

1. Нечуй-Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський: Іст. романи / Упоряд., авт. післям. та приміт. Р. С. Мішук. Київ: Дніпро, 1991. 511 с.
2. Мялковська Л. Філософія мовного образу європейського українця у прозі І. С. Нечуй-Левицького. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 77–85.
3. Олексенко В. П. Лексеми-кольороназви в поетичних творах Яра Славутича. *Українська література в загальноєвропейському контексті: Мат. Міжнародної наук. конф.* 2002. С. 274–278.
4. Олексенко В. П. Лексичні новотвори в поезії М. Зерова. *Незасимий Словосвіт: зб. наук. праць на пошану професора В. С. Калашиника*. уклад.: М. Філон, Т. Ларіна. 2011. С. 422–433.
5. Розгон В. Складні прикметники як засіб створення художнього образу (на матеріалі роману П. Загребельного «Роксолана»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. С. 78–83. URL: <http://arfp.khnu.km.ua/wp-content/uploads/sites/5/2022/07/arfp-2022-n24.pdf>
6. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. К.: Дніпро; Вінніпег: *Українська Вільна Академія Наук*, 1999. 152 с.
7. Фаріон І. Про красномовний портрет Івана Пулюя: монографія. 2017. С. 216.
8. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець та ін.; ред. К. Г. Городенська. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
9. Дяченко Г. Епітет у структурі мовного портрета людини (на матеріалі поетичної мовотворчості кінця ХХ – початку ХХІ століття). *Українська мова*. 2013. № 4. С. 103–113.
10. Бибик С. П., Єрмоленко С. С., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / ред. Л. О. Пустовіт. Київ, Україна: Довіра, 1998. 431 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
12. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. Думка, 1993. Т. 2. С. 529–982.

Oleksenko V., Rozghon V. Morphological units of the modern Ukrainian language as a means of portraying a historical figure (case-study the novel “Hetman Ivan Vyhovskyi” by I. Nechui-Levytsky)

Summary. The article gives grounds to the fact that in modern linguistics attention is focused on tight ties between language and man. The author has motivated the conclusion that the problem of a linguistic personality in the ability

to perform speech acts is brought to the forefront of such researches. Approaches to the creation of personal linguistic portraits are analyzed; a scheme of such portraying is proposed; the specifics of a linguistic personality's identity in the artistic space and the peculiarities of the integration of this personality in the artistic text are studied.

It is demonstrated how the inner world of an individual is represented with the help of morphological means; their psychological state, emotional experiences are reflected. The semantic properties and paradigmatic features of morphological units of the modern Ukrainian language are characterized as a linguo-anthropocentric means of artistic reproduction of internal and external signs, actions, deeds, relationships, the most diverse shades of thoughts, contradictions of a historical figure.

Emphasis is placed on the functional weight of such language units in the context of verbalization of the evaluative semantics in the process of image formation; the diversity of their grammatical forms and semantic nuances is described. Emphasis is placed on those details that inform the reader about the mental, emotional state, psychological reactions of the character to the ongoing events. It is claimed that in order to reproduce the internal state of the character with the help of morphological forms, the writer shows the reader dynamic changes in their mood depending on various circumstances.

It is argumentatively proved that the main interest in a person in fiction is focused not as much on the external appearance as on the features of their inner world, so the writer tries to create a character's portrait with the help of linguistic means, to penetrate into their soul. It is noted that a psychological portrait in a work of art goes through a very complex path of development. From a narrow understanding – appearance, to a broad one – character, habits, emotions. It was revealed that I. Nechuy-Levytskyi uses a wide palette of language means, with which he conveys the psychological mood of the main character.

It is emphasized that the character's external and internal features are a mandatory element of a personality's portraying. It is proved that the writer's important stylistic technique is the mutual characterization of characters with elements of comparison and juxtaposition. The language paradigm of the artistic image in I. Nechuy-Levytskyi's interpretation is outlined in various ways on the basis of vast practical material, and an important fragment of a historical figure's life of the Ukrainian state of the Cossack era is also highlighted.

Key words: linguistic portraying, static feature, dynamic feature, language portrait, epithet characteristic, morphological means, linguo-anthropocentric means, functional properties.